

İSLÂM - TÜRK MÜLKİYET HUKUKU TATBİKATININ OSMANLI İMPARATORLUĞUNDA ALDIĞI ŞEKİLLER

I

ŞER'İ MİRAS HUKUKU VE EVLÂTLIK VAKIFLAR

Doçent Ömer Lûtfi Barkan

«Kuruluş devrinin toprak meseleleri» ismini taşıyacak olan bir etüdümüzde etraflı bir şekilde göstermeğe çalıştığımız gibi; Osmanlı devrinde, İmparatorluk nizamının *toprak mülk sahiplerinin aleyhine* inkişaf eden ve gün geçtikçe daha fazla kuvvetlenen *arazi siyaseti* karşısında, mevcudiyetini muhafaza etmek mecburiyetini hisseden toprak mülklerinin za'fını hazırlayan muhtelif âmiller mevcuttur:

Evvelâ, İmparatorluk harpleri bu siyasetin bir harp adamı hâline sokmuş bulunduğu mülk sahiplerini kendi toprak mâlikâneleri haricinde meşgul etmekte ve yıpratmaktadır. Filhakika, bu harplerin kârlı ve câzib gayeleri buldukça, *malikâne sahibinin hakiki serveti kendi mülkü olan toprakların haricinden gelmektedir*. Bu sebeple, Anadolu beyliklerinden müdevver mülk sahibi beyleri uzun müddet Rum İlindeki fütuhâtte meşgul görüyoruz. Hattâ onlardan bir kısmı tamamen Rumeli'ne geçmiş ve sınır boylarında Anadolu'daki eski yurdlarından çok daha zengin mâlikâneler üzerinde yerleşmiş bulunmaktadır. İddia edilebilir ki, bu suretle onları

İmparatorluk denilen yeni memleketler ve geniş ülkelerde dâima düşman karşısında bırakan böyle bir mücadele hayatı, eski beyleri kökleri memleketin taşında ve toprağında olan hakikî bir memleket âyânı veyahut derebeyi olmaktan uzaklaştırmış ve bu suretle kudretlerini ve nesillerini tüketmiştir.

Diğer taraftan, müthiş bir istihâle ettirici ve yeni esaslara göre teşkilâtlandırıcı kuvvet hâlinde çalışmakta devam eden *saray*, kendisine mahsus nizâmı yaratabilmek için, İmparatorluk harplerinin harcadığı bu *bey çocukları* yerine, eli altında bulunan insan hazinelerinden bulup çıkardığı yeni adamlarını ve eski soy ve toprak asilzâdeleri yerine yeni tip köle - memurlar'ını ikame etmek arzusunda. Bu vaziyette denilebilir ki, Osmanlı devletinde teşekkül hâlinde bulunan bir İmparatorluğun geniş hudutları içinde büyük nispetlerde vuku'a gelen çalkanmalar ve kuvvetle merkezîyetçi bir devlet teşkilâtının kul - memur yaratmak an'aneleri, eski soy ve toprak asaleti sınıflarının mevkiini sarımsı ve yeni toprak mülk sahiplerinin serbestçe yerleşip siyasî bir kuvvet hâlinde gelişmesine mâni' olmuştur. Filhakika, İmparatorluk, *mahalliliğin ve milliliğin fevkinde bir kozmopolitlik muhiti yarattığı* ve kendi büyük adamlarını, bütün kuvvetlerini İmparator denilen iktidar mihrakından alan ve kolaylıkla yapılan ve bozulan kuklalar şeklinde telâkki ettiği için, *âile şerefine ve toprak mülkiyetine dayanan bir asalet iddiasına karşı dâima yabancı ve düşman kalabilmiştir*. İmparatorluğun kervan yollarından, haraca bağlanan zengin memleketler gelirinden, fütuhâtın getirdiği muazzam servetlerden ve nihayet memleketin dâima üçte birine yakın bir toprak gelirini yutan *haslardan* hazinelerini dolduran padişahları ve büyük vezirleri karşısında Anadolunun bir köşesinde bir kaç köyün öşür ve rüsumunu toplıyan toprak beyleri, hakikaten *kudretsiz ve fakir köy ağaları* vaziyetinde kalmakta idi. Bu sebeple, Türkiyede merkezî devlet kuvveti *toprak mahsullerinin haricinde kalan bu zengin ve paralı gelir kaynaklarını elinde tuttukça ve bu kaynaklar hakikî bir servet yaratmakta devam ettikçe* toprak beyleri ile devlet arasındaki münasebetler *zengin devlet idaresinin hâkim mevki* tarafından tanzim edildi. Fakat, ticaret yolları değişib, harpler kaybedilmeğe başlayınca, memleketteki toprak gelirleriyle iktifâya mecbur olan devletin evvelâ mâlî kudreti ve mâlî kudretiyle birlikte siyasî nüfuzu inhitâta uğradı. İktisadî hayatın ve faaliyetin kuvvei muharrikesi vaziyetinde olan *paranın azalması, paralı bir ekonomi*

sisteminden tamamen zirâî ve tabiî bir ekonomi sistemine rücu' İmperatorluğun bütün kudret ve şevketini söndürdü ve ancak böylüklemdir ki köydeki toprak beyi, Devlet karşısında rakib bir vaziyete girebildi.

*
**

Filhakika diyebiliriz ki, tavâifi-mülûk anarşisi yerine yeni bir devlet telâkki ve nizamının zaferini temsil eden İmperatorluk devri soy ve toprak asaleti sınıflarına karşı amansız bir mücadele devridir. Ve bu mücadelenin neticeleri, siyasî bakımdan olduğu kadar sosyal bakımdan da o kadar mühim olmuştur ki, İmperatorluğun mukadderatına az çok uzun bir müddet iştirâk etmiş ve bu mukadderat iştirâkinin vermiş olduğu bünye müşabehetini iktisap etmiş bulunan ekser memleketlerde asalet sınıfları ve asillerin toprak mülkleri hakikî bir «mesele» halinde bir daha meydana çıkmamıştır. Biz bu mücadelenin muhtelif safhalarını ve neticelerini başka bir yerde tetkik etmek niyetindeyiz. Burada yalnız şu kadar söyleyebiliriz ki, Osmanlı İmperatorluğunun toprak siyaseti toprak sahibi asillere karşı mücadeleye girerek, memlekette «ailenin toprak mülkü halindeki malikâne rejiminden sipahi tımarına doğru» bir istihale yaratmıştır.

Filhakika, İmperatorluk Anadolu'da bulunduğu ve ekseriya aynen kabul ettiği, Rumelinde hıristiyan toprak asaletini kökünden koparıp attığı halde, fütühat devrelerinde henüz hâkim olan feodal prensipler ve hudut boylarının teşkilâtlandırılması gibi zaruretlerle, yeneden kendi elile tesis ettiği hususî mülk sahiplerine karşı adetâ insiyaki bir düşmanlık beslemekte ve fırsat düştükçe, bunların topraklarından bir kısmını veya tamamını devlete ait topraklara ilhak etmektedir. Her padişah değıştikçe beratları yenilemek ve mukarrernâme almak usulü, büyük arazi tahrirlerinde tâbi tutuldukları sıkı teftişlerde varislerin vaziyetinin gözden geçirilmesi ve hukuklarını tekrar isbata mecbur edilmeleri gibi vesileler, bu hususta devlet hesabına büyük tensikata yol açmaktadır. Bu gibi teftişler esnasında çok defa bir çok malikâne hisselerinin tenzil veya ilga edildiğini sahiplerine terk edilenlere de muharebe vukuunda asker göndermek ve bizzat askerlik yapmak mecburiyetinin tahmil edildiği görülmektedir.

*
**

Diğer taraftan, Türkiyede büyük toprak malikânelerinin bir aile mülkü halinde nesiller elinde muhafazasına ve bu suretle kökleri sıkıca toprağa bağlı yerli asalet sınıflarının teşekkülüne en büyük manilerden birisi de, mutlak ve merkeziyetçi bir devlet telâkisi yanında İslâm miras hukukunun asillerin mülklerini inhilâl ettirici tesirlerdir. Filhakika, toprak mülklerin varisler arasında taksimi hususunda menkul mülklerden ayrı bir miras hukuku tanımayan, muhtelif dereceden varisler arasında toprak mülkün ufak parçalar halinde bölünmesini mucip olan İslâm miras hukuku asillerin büyük toprak mülklerinin mevcudiyetlerini idâme ettirmelerine mânidir. Bu suretle ekseriya kırk elli köyden ibaret bir mülk iki veya üç nesil içinde yüzlerce parçaya (sehimlere) bölünmekte ve bu hisselerden bir kısmının vakf, hibe veyahut satılığa çıkarılması dolayısıyla toprak mülkün sahiplerini tayin ve idaresini temin etmek işi içinden çıkılmaz bir şekle girmektedir. Bu suretle ufalanıp ehemmiyetini kaybeden ve soysuzlaşan bir toprak mülk ise, kolaylıkla devletin yukarıda bahsettiğimiz müdahalelerine yol açmaktadır.

Bu itibarla Osmanlı İmparatorluğunda bir kısım vakıfları ve bilhassa *evlâtlık vakıflar* sistemini, gerek devletin *müsadere* temayüllerine ve gerekse *İslâmî miras hukukunun inhilâl ettirici tesirlerine* karşı toprak malikâne sahibi zenginlerin aksülâmeleri, asalet fikrile ailelerin şeref ve bütünlüğü hissini bulduğu çareler olarak tetkik etmek mümkündür.

Filhakika, yüzlerce vakıfname sureti arasından seçip bu tetkikimizin sonuna sıraladığımız kayıtların tetkikinden anlaşılacağı veçhile, bu gibi vakıflar ekseriya aşağıdaki maksatların temini için tesis edilmiş bulunmaktadır:

Mülkün nesiller elinde *tamamiyetini muhafaza* ederek âilenin şeref ve varlığını idâme ettirmek. Malûm olduğu üzere, tam bir mülkiyet hukuku vârislerin eline geçen hisselerin mutlak bir serbesti dahilinde istimaline müsait bulunmaktadır: Satmak, hibe, vasiyet ve vakfetmek bu haklar meyanında sayılabilir. Halbuki, bir aile nâmına vakfedilmiş bulunan bir mülk, bu vakfedilmiş olmak fiili hukukisinden sonra, müteveffâ vakıf sahibinin akrabaları tarafından satılıp elden çıkarılamaz. Bu şekilde vakıf haline sokulmuş olan mülkün borç için veya *diyet* olarak haczi ve, bir dereceye ka-

dar, devlet tarafından müsaderesi ile cihâz olarak kadınlara verilmesi ve ayrıca diğer hususî maksatlara vakfedilmesi imkânı da yoktur. Evlâtlık vakıf hâline sokulmuş âile mülkleri, mirasçılar arasında parçalanıp ufalanmadan, vâkîf'ın tâyin edeceği şartlar dahilinde, dâima âilenin ancak bâzı mümessellerinin istifade edebileceği bir şekilde, nesiller elinde bütün kalabilecektir. Bu suretle, İslâm mirâs hukukunun tanımadığı bir şekilde, âile mülklerini evlâttan yalnız birine; meselâ, *aslahına* devretmek ve onun nezâreti altında diğer âile efradının da istifadesini mümkün kılmak kabilidir. Garp memleketlerinin *derebeylik hukukunda* (droit d'ainesse) kaidesi sâyesinde *ekberi evlâdın* diğerlerinin zararına âile mülkünün bütününe tevârüsü şeklinde malûm olan ve oradaki esalet sınıflarının kuvvetini ve devamını mümkün kılan kaide bu suretle İslâm memleketlerinde de tatbik edilmek imkânı bulmaktadır.

Filhakika, *toprağa bağlı bir esalet sınıfının gerek te'sis ve gerek muhafazası bakımından* bu mesele gayet mühimdir. Şimdiye kadar tetkik ettiğimiz mâlikâne kayıtları bize İslâm miras hukukunun islâmî devlet telâkkisi kadar belki ondan da fazla, toprak mâlikânelere istinad eden esalet sınıflarının ve asılların âile mülklerinin devamına mugayir ve şiddetle inhilâl ettirici bir tesiri olduğunu göstermiştir. Mülkün bir çok mirasçılar arasında taksim edilmesi, büyük toprak mâlikânelerinin bir kaç nesil zarfında parçalanıp ortadan kaybolmasını mucip olmaktadır. Bu sebeple *İslâmî miras hukukunun bu inhilâl ettirici tesirlerine karşı* âile mülklerinin bütünlüğünü ve âilenin şerefini muhafaza etmek isteyen bir çok mâlikâne sahipleri mülklerini *evlâtlık vakıf* veya sadece *âdi vakıf* hâline sokmaktadırlar. Bu suretle, bir nevi *vasiyetnâme mahiyetini* alan *şart-ı vâkîf*'larla, mülkün idare şeklini tâyin ve İslâm miras hukukunun tesiri sahasından uzaklaştırılarak parçalanamaz bir bütün hâlinde muhafazasını mümkün kılmaktadırlar. Açıkça hayır maksatlarıyla yapılan vakıflarda bile, *mütevellinin dâima vâkîf'ın neslinde olmasının şark koşulması ve «cihet-i tevliyet» olarak vakfın gelirinden* bu neslin şerefini her zaman koruyabilecek şekilde hürmetlice hisselerin tâyini bu bakımdan mâ'nidârdır.

Evlâtlık vakıflara âit *şart-ı vâkîflarda* ise, bu maksat açıkça ifade edilmektedir. Çünkü, bu gibi vakıflarda vakfın geliri ancak *uzak bir istikbalde*, ekseriyâ evlâd munkarız olduktan sonra, bir hayırlı maksada va'd ve tahsis edilmiş bulunmaktadır. Bu vaziyette bâzı müelleflerin memleketimizdeki câmileri ve diğer bâzı hayır

müesseselerini *sigorta şirketlerine* benzetmekte hakları yok değildir. Filhakika, mülkün gelirinden ufak bir kısmının, ve hattâ bâzan *evlâd münkariz olduktan sonra* olmak şartıyla, bir câmi'e vakfedilmiş olması; bu gibi mülkler üzerine «vakıf» damgasının vurulmasını mucip olmaktadır. Bu damga, bu gibi mülkleri her türlü tecâvülden ve hacizden ve bu meyanda tecâvüzlerin en büyüğü olan «müsadere» den kurtarmış ve vaktin en büyük sultanlarının himayesi altına sokmuş bulunduğu âşikârdır.

*
**

Fakat, fikrimizce mülklerini bu suretle vakıf haline sokmuş bulunmak arzusu, âileler tarafından *musâdere* korkusundan ziyade *şart-ı vâkıflar*'ın o mülklerin bilhassa *vâkıf*'in arzu ettiği şekilde tasarruf edilmesini mümkün kılan bir «vasiyetnâme» hâlini alması kabil olduğu için, izhar edilmekte idi. *Bu suretle, şer'i miras hukukunun sırası ve şumulü tebdil edilmiş, bâzen sıraya dahil olmıyan bâzı şahıslar, dahil olanların zararına veya münhasıran, mirasa nail olabilir bir hâle sokulmuş olurdu.*

Evlâdlık vakıfların tesisinde bu nevi mülâhazaların ne şekilde müessir olmakta bulunduğunu göstermek için, bu usulün dikkate şâyân tatbikatını gösteren bâzı nümüneleri, 982 tarihli İstanbul evkaf defterinden çıkardığımız bâzı misâller üzerine göstermeğe çalışalım [*]:

Filhakika, mevzu'ı bahs vakıf defterinde tetkik ettiğimiz (200) e yakın vakıfnâme sûreti içinde hemen istisnâsız her birinde «*şart-ı vâkıf*» ların, mevcut miras hukukunu her hangi bir suretle tahdît ve tâdil etmiş bulunduğu görülmektedir. Bu suretle; *vâkıf*, mirasçıdan mal çıkartmakta ve mâlini ölümünden sonra da Şeri'atin tâyin ettiği miras kaideleri haricinde ve istediği şekilde idare etmek arzusunu izhar etmiş bulunmaktadır. Bu gibi vakıflardaki hayır maksadı ise umumiyetle uzak bir istikbale âit bir *va'd* ve günün birin-

[*] Yalnız, burada hemen hatırlatmak lâzımdır ki, İstanbul gibi büyük şehirlerde, günün birinde her hangi bir şekilde vakf hâline sokulmıyan pek az mülk kalmıştır. Halbuki, köylerde *evlâtlık vakıf* hâline sokulmuş toprak çok azdır ve hususi menfa'atlere ve gayelere âlet olmak bakımından şehirlerdeki kadar şâyân-ı dikkat misaller arz etmemektedir. Bu itibarla, evlâtlık vakıf müessesesini şehirlere âit bazı tipik misalleri üzerinde tetkik ettikten sonra, toprak mülklerin evlâtlık vakıf hâline sokulmuş şekillerine aid de misaller vereceğiz.

de gelirin mevzubahs hayır maksadına tahsisi imkânından ibaret kalmaktadır.

Meselâ, [1] numaralı kayıta görüleceği üzere; mülk sahibi evini munhasıran zevcesiyle 'atikasına bırakıyor ve bu vakıftan, *ere varmamak şartıyla*, yalnız bu ikisinin istifade edebileceklerini tasrih ediyor. Kadın kişilerin her zaman başlarını sokacak bir meskene sahib bir hâlde bulundurulması, filhakika, münasib bir fikirdir. Bununla beraber bu mesken kendilerine bu şekilde vakıf yoluyla temin edilmiş olmasaydı, şer'î miras kaidelerine göre, diğer mirascıların yanında zevcenin hissesi çok ehemmiyetsiz kalacağı gibi, 'atikasına da hiç bir şey düşmeyeceğinden, bu suretle diğer vârisler zararına kayırılmak istenilen bu iki kadına böyle bir mesken temin edilemeyecekti. Fakat, dikkatle tetkik olunacak olunursa, *bu tahsîs ve vakıfta hayır gayesi*, evlât ile 'uteka ve evlâd-ı 'uteka münkarız olduktan sonra, evin icâreye verilerek alınan para ile mahalle imamının «suret-i İhlâs» okumasından ibaret bulunduğu görülecektir. Diğer bir kayıta, vâkıf mülkünden münhasıran Hasnâ ismindeki gözde bir karısını ve o karısından olan Ayşe ismindeki kızının istifadesini şart koşuyor. Bu vaziyette diğer evlât, ancak onların inkırazından sonra istifade edebileceklerdir. Burada da vakıftaki hayır işi, aynı şekilde evlâd inkıraz bulduktan sonra evde ehl-i 'ilm bir zâtin oturup yılda bir hatim indirmesidir. [2 ve 9] numaralı kayıtlarda da vâkıfın evlâtlarından yalnız muhtac olanlarının barınabileceği bir evi *parçalanmaktan ve satılmaktan men'* etmek istediği görülmektedir. Bu vaziyette, evlâttan muhtac olanların, müştereken sâkin olmak şartıyla, istifadeleri mümkün olacaktır. Fakat, ere varmak ve sâire gibi şekillerle ayrılanlarla daha evvel ölenlerin mirascılarının hisse talep etmek hakları olmayacaktır. Diğer bir kadının vâkıf da, mirasından istifade edilmesi şekli hakkında daha orijinal bir kaide vaz'etmiştir [kayıt, 6]: Vakfettiği dükkânlar ve evler evvelâ kendisinin; kendisinden sonra, hemşiresinin oğlu Maymut Çelebi bu vakfa mütevellî olup gelirinden günde iki akçe alacaktır. Geriye kalan paradan, tamir her şeyden önce gelecek ve ancak mütebaki kalan paradan *mu'tekalarına* yevmi yarımşar akçe ve *mu'tekalarının* içinden Sâime isminde çok sevdiği birisine yevmi birer akçe verilecektir. Geriye kalan para da, evlâtları arasında kız veya erkek müştereken paylaşılacaktır.

Bu nevi'den misâller o kadar çoktur ki, bu makule vakıfların hemen hepsinin bu gibi gayeleri olduğunu söylemek mümkündür. Bununla beraber, bu şekilde hususî gayeler ve menfaat mülâhazalarıyla yapılan vakıfların yanında doğrudan doğruya hayır ve sevab için yapılan vakıflarda hiç yok değildir ve koyu bir dinî hayatın, zühd ve takvânın idâmesi bu maksatların başında gelmektedir:

Meselâ, [7] numaralı kayıta görüleceği üzere, vâkıf emlâkinin gelirile a) iki nefer kimseye her sene *hac* için dörder bin akçe; b) iki nefer kimseye ibâdet etmeleri için günde dörder akçe; c) bir nefer kimseye senede otuzar gün oruc tutmak için günde birer akçe vakfetmiştir.

[12] numaralı kayıttaki vâkıf da, emlâkini yine açıkca hayırlı ve insani gayeler için vakfetmiştir: a) her sene ramazan-ı şerifde on nefer yetime kisve ve kalenseve alınub giydirilecek; b) bir musluğa her gün iki saka su koyacak ve yaz günleri aynı musluğa onar akçelik kar yahut buz alınub konulacak; c) geriye kalan paradan da her sene üç kişi *hac*'ca gönderilecektir.

Edirne'de cami ve hanıkahı İstanbul'da medrese ve 'imareti olan *Ali Paşa*'da memleketin muhtelif yerlerinde bulunan 40 köy, bezazistân, hamam, han ve değirmen gibi vakıflarından gelen senevî 370,903 akçenin içinden, her sene hiç bir yere sarfedilmeden (140) adet tam-ül-ayyar Eşrefiye altunu ifrâz edilüb peygamberin türbesine gönderilmesini şart koşturmuşur [kayıt, 10].

Bunların içinde nazar-ı dikkati câlib ve daha ince teferruâtı tesbit eden diğer bâzı şart-ı vâkıflara da tesadüf etmek mümkündür.

Fakat, bu şartlar içinde *vâkıfın evlât ve âilesine ayrılan büyük hisseleri görmemek* imkânsızdır:

Meselâ, meşhur Halil Paşa oğlu İbrahim Paşanın İstanbul'daki cami', medrese ve mektebi ile İznikteki diğer cami', ve Kastamonu'deki medresesi için 899 tarihinde tanzim edilmiş bulunan vakıf-nâmeye göre; dört köy, bir çok değirmen ve dükkân ile iki hamam gibi cem'an senevî 135,880 akçe geliri olan emlâki şu şartlar dâhilinde vakfedilmiştir:

1) Emlâk bir yıldan fazla müddetle icâreye verilmeyecektir. Zaruret var ise ancak üç yıla müsaade vardır; 2) Sarı Danişmendli ismindeki köyün bütün hâsılı mütevelliyeye âit olacak ve tevliyet aslah-ı ebnâ'ya âit bulunacaktır. Evlât munkarız olunca, nisâ tâifesine verilmeyecek aslah-ı 'utekaya intikal edecektir; 3) Geriye

kalan mahsulden evvelâ tâmir masrafları ayrılacak, mütebâkisi beş kısma bölünüb dört kısmı câmi ve medresenin masâlihine harcedilecektir; *geriye kalan humsü ise, kız veya erkek bütün evlâda müsâvâten taksim edilecektir. Batn-ı a'lâ mevcut iken batn-ı esfele hisse verilmeyecektir.* Yalnız oğlu kızları ve oğlu oğlunun kızları kocasız buldukları takdirde hums-i mezkûrdan kendilerine yevmî beş akçe ayrılacaktır; 4) *Nezaret* 'utekanın aslahı elinde olacaktır; 5) *Ehl-i vezâif* ve *erbâb-ı cihât* 'utekasından ve evlâd-ı 'utekasından olacaktır; 6) Noksan gelirse cemî'inden kısmet-i âdile ile naks olunacaktır [kayıt, 16]. Burada vâkıfın evlâdlarına ve bunlar arasında bilhassa mütevellî olana vakıf gelirinden ayrılmış olan hisseler oldukça büyüktür.

Aynı şekilde; İstanbulda Dikili Taş civarındaki câmi, 'imaret, ve mektebi için Davut Paşanın tanzim ettirdiği vakıfnâmenin bâzı şartları da şâyân-ı dikkattir [kayıt, 19]:

Vakfedilen bir çok köy, mezre'a ve dükkânların senevî geliri olan 236,200 akçe şu şekilde sarfedilecektir: 1) *Tevliyet aslah-ı ebnâya* ve ebnâ munkarız olursa, aslah-ı 'utekaya âit olacaktır; 2) *Tevliyet evlât elinde olur ve bizzat icra edilirse yevmî 30 akçe*, 'utekanın elinde olursa yevmî 13 akçe verilecektir; 3) Mahsulât evvelâ rakabeye ve ta'mirata sarfedilecektir; 4) Zevâyit bezâsistanda toplanacak ve otuz bin akçe oldukça bu gelir fazlaları ile emlâk alınub evkafa ilhak olunacaktır; 5) Bu gelir fazlası, otuz binden de fazla olursa ebnâyaya verilecektir; 6) Vakıf mülkler üç yıldan ziyâde icâreye ve muzâre'aya verilmeyecektir; 7) İstanbulda ve Edirne'de olan saraylarda evlâttan isteyen kira vermeden oturabilecektir; 8) Evlât munkarız olunca onların almakta oldukları fazla para ile imârettteki yemekler fazlalaştırılacak ve müsafirinin atlarına da arpa verilecektir; 9) *Ebnâdan ve 'utekadan adam var iken ecnebiden kimse hizmete alınmayacaktır*; 10) 'Utekadan hizmette ihtiyarlayanlarla, sakat ve marîz olanlar vakıf tarafından iâşe edileceklerdir.

Görülüyor ki, bu gibi tesislerde *cihet-i tevliyet* olarak vesâir münasebetlerle evlâda ayrılan hisseler, büyük olmakla beraber, vakıflar yine açıkça bir hayır müessesesi hâlinde kurulmuştur, denebilir. Her iki vakıfta da, diğer bir çoklarında da olduğu gibi, 'utekaya ayrılmış olan mevki'in ehemmiyeti ve ebnâdan sonra hemen 'utekanın gelişi, nazarı dikkati celb etmektedir. Bu suretle,

memlekette yabancı vaziyette olan ve efendilerine sâdikane hizmet etmiş bulunan eski kölelerin vaziyeti korunmuş ve vakıf işlerinde bu gibi memlekette bir mahallilik ve zümre temayülü yaratmaları imkânı olmayan kuldun memurların delâletiyle daha sâlim ve dikkatli bir idare temin edilmek istenilmiştir. Bu gibi kul memurlar kimseye iltimas etmek istemeyecekler ve memlekette mensub oldukları müesseseden başka kendilerini intisab etmiş addedecekleri kimse olmadığı için, onun hüsnü suretle idaresine canla başla çalışacaklardır.

Bu nevi büyük vakıflar bile şahsın ve âilenin istikbali endişesiyle alâkadar olmakla beraber, bir az evvel bahsettiğimiz vakıflar kadar doğrudan doğruya şahsî menfaat ve arzu mahsulü olmadıkları meydandadır. *Evlâda tahsis edilen tevliyet ve nezâret gibi vazifeler tahsisâtının umumî gelirin onda veya beşte birini tecâvüz etmemesi* de bu vakıflarla âile mülklerine temin edilen sigortanın pek ucuza temin edilmemiş olduğunu göstermektedir. Buna mukabil, doğrudan doğruya *menfeat düşüncesinden* ziyade hayrın vasıtasıyla şahsın ve âilenin nâm ve şerefini idâme ettirmek arzu ve hissini de hâkim bir rol oynamakta olduğu da aşikârdır. Filhakika, aksi takdirde, hayırsız evlât elinde tesadüflere, siyasi ve iktisadi buhranlara terk edilecek olan bir *âile mülkünün* pek çabuk elden gitmesi mümkündür. Halbuki, vakıf müessesesinin *şart-ı vâkıfla* sıkı sıkıya tâyin edilmiş nizamı içinde, mevcut servetin idaresini ele alacak olan ve *hâiz olması lâzımgelen şartlar ve istimâl edebileceği salâhiyetler daha evvel tespit edilmiş bulunan evlâtların* idaresi, âile isim ve şerefının devam ve bekası için daha kuvvetli bir garanti temin edebilecektir. Bu suretle, bilhassa şer'î miras hukukunun sürüklediği *inhilâllerin* önüne geçmek mümkün gözükmektedir. Filvaki' *şart-ı vâkıflar Şâri'in nasları* gibi telâkki edilmekte ve vârislerin mülkten intifâ' şekillerini istedikleri gibi tanzim ve tahdit edebilmektedirler. Meselâ, vâkıfların tesbit ettikleri şartlar arasında görülen *akreb-i akrabâ* kaydı, *şer'î miras hukukuna mugayir olarak*, baba bir kardeş ile ana bir kardeşi, oğlunun oğlu ile kızının kızını oğlunun oğlunun oğluna tercih ettirebilmektedir. Yine aynı şekilde, miras kaidelerinden farklı olarak, *şart-ı vâkıflarla evlâdın zükûriyle inâsının müsavi hisseler alması* mümkün olmaktadır. Aynı suretle *şart-ı vâkıflardaki evlâd lâfzı*, evlâd-ı zükûrun evlâdına mahsus olmayub evlâd-ı inâsın evlâdına dahi şâmindir. Bu suretle, *gallesi batnen ba'de batnın evlâda ve evlâd-ı evlâda şart edilen bir*

vakıfda batn-ı evvelde evlâd-ı sulbiye mevcut iken batn-ı sâlide bulunan evlâda galle-i vakıftan hisse verilmemektedir [*].

Ayas Paşanın Vize kazasında beş köy ve iki mezre'adan ibâret olan vakıfları da, bu bakımdan [kayıt, 20] evlâtlık vakıfların alabileceği şekiller hakkında dikkate şâyân bir misâl teşkil etmektedir. Çünkü, bu köyler cümle hududu, hukuku, tevâbi' ve levâhikiyle vâkıfın erkek ve kadın evlâtlarına *her karında ve her batında mer-tebe-i vâhidede olanlar gallât-ı vakfı aralarında 'alesseviye taksim ve tasarruf etmek üzere vakf edilmiştir. Diğer mirascılar, meselâ kardeşler ise, ancak erkek evlât inkıraz bulduktan sonra, vakfın gelirinden istifade edebileceklerdir. Kardeşler ve onların erkek ev-lâdı da munkarız olduktan sonra ise; vakıf, peygamberin türbesi-nin vakfı olacaktır. Esasen vakfın hayır maksadı da ancak pek uzak bir istikbalde tahakkuk edebilecek olan bu ihtimâlden ibarettir. Ayas Paşanın bu evlâtlık vakıf tesisinde şâyân-ı dikkat olan diğer bir ci-het olarak, tevliyeti kendi hayatta bulunduğu müddetce, ihtiyâr ettiği şekilde tasarruf etmek hakkını, yâni mahsulünü kendi nefsi-ne ve âhara vermek te, vakfı tebdil ve tağyir ve teksir hususların-daki selâhiyetleriyle, kendisine tahsis etmiş olmasını zikr edebiliriz. Kendisinin ölümünden sonra ise, tevliyet böyle istediğini yapmak selâhiyetlerinden tecrid edilmiş bir şekilde, aslah-ı evlâdına ve ev-lâtlarının erkek evlâtlarının aslahına geçecektir. Onlar da munkarız olduktan sonra ise, vaktin hâkimi münasib gördüğü kimseyi mütevellî tâyin edecektir. Tevliyet evlât elinde bulundukça, müte-velli olan evlât, diğerleriyle beraber taksimde hissesine düşenden fazla olarak, ayrıca öşrü mahsulün nısfını da alacaktır. Bu suret-le âileyi temsil ve vakfı idâre edecek olan evlâda vakfın gelirinden mühim bir hisse ayırmak mümkün olmaktadır. Burada tevliyet hakkı olarak tahsis edilen vakıf geliri ile âilenin şeref ve refahını idâme ettirmek endişesi o kadar hâkimdir ki, tevliyet evlât elinden çıkub ecnebiye geçince; cihet-i tevliyet ve nezâret'in âile efrâdına mahsus olarak tesbit edilmiş olan yüksek nisbeti muhafaza edile-miyerek, ecnebilere mahsus olmak üzere münasib bir nisbetin tâyi-ni padişaha âit olacaktır. Bu suretle, bidayette evlât eline vakfın bütün geliri geçmekte iken evlâdın inkıraziyle vakıf peygamberin türbesine kalınca; cihet-i tevliyet eskisi gibi vakfın gelirinin te-mamı olamayacaktır. Fakat, mevzu'ı bahs vakıf ancak o zaman tam*

[*] Ömer Hilmi beyin *Ahkâm-ül-evkaf* isimindeki kitabının 142, 143 ve 156 üncü sahifelerine bakınız.

mânasiyle bir cihet-i hayra tahsis edilmiş bir vakıf hâline gelebilecektir.

Aynı şekilde vakfın hemen gelirinin tamamının uzun müddet vâkıfın evlâdı eline geçtiğinin diğer bir misâlini de [22] numaralı kayıta görmekteyiz. Bu kayda göre: Taya Karaca bey hatunu Bül-bül hatunun, mülk köyü ile değirmen ve dükkânları, türbesinde her cüz'ü bir akçeye olmak üzere Kur'an okutulmak üzere vakf edilmiştir. Bu vakıfta *tevliyet*, hayatta bulunduğu müddetce hatun'un kendisindedir. Vefatından sonra ise kardeşi Ahmet beye, Ahmet beyin ebnâsına ve ebnâsından sonra kızlarına âit olacaktır. Mütevelliler evlâttan oldukça, cüz'lerin okunması için verilen paradan geriye kalan bütün geliri alabileceklerdir. Evlâttan sonra gelecek mütevelliler ise, ancak *öşür-i mahsul-i evkafı* alabileceklerdir.

Manisada Paşa Ali bey oğlu Sasa bey de 839 tarihinde tanzim ettirmiş olduğu vakfiyesinde; Akhisardaki hamamının *gelirinin üçte ikisini evlâd-ı zükûruna* ve zükûr bulunmazsa inâsına vakf etmiştir. Ve ancak geriye kalan sülüsden yevmi dört akçeyi 'imâretinin etliğine, üç akçeyi de kendi ruhu için eczâ okumağa; geriye kalan bir akçeyi ise, hamamın tâmirine tahsis etmiştir [kayıt, 23].

Birinci Murad tarafından Hayrettin paşaya temlik edilen ve paşa tarafından sağlığında vakf-ı evlâd hâline sokunlan köy de, mezkûr paşa evlâdının elindedir. Ve dikkate şâyân olan cihet bu vakıfta hiç bir cihet-i hayır zikr edilmiş olmamasıdır.

Malatyada, bir çok köylerin mâlikâne hisseleri evlâd-ı zükûra, ancak zükûr inkırazından sonra câmi-i şerife ve câmi-i şerif de harab olursa fukaray-ı ümmete vakf edilmiştir [*].

Görülüyor ki, bu nevi vakıflarda *mülk, doğrudan doğruya hayır maksatlarına tahsis edilmemiştir veya bu gibi tesislerde hayır işleri dolayısıyla ve ehemmiyetsiz bir mevki işgal etmektedir*. Asıl olan gaye, âile servetinin vâkıfın tâyin ettiği şartlar dâhilinde muhafazası ve istimâlidir. Bilhassa, toprak mâlikânelerini ellerinde tutan esalet sınıfları için her türlü zenginliğin ve içtimai nüfûzun esası olan toprak mülklerini bütüncü ellerinde tutmak kaygusu kendisini kuvvetle his ettirmektedir. Bu vaziyette vakıf, âilenin

[*] Bu kayıtların suretini, *Türk hukuk ve iktisat tarihi mecmuasının* ikinci cildinde çıkmış olan *Mâlikâne - divâni sistem*: başlıklı makalemizin kayıtlar kısmında bulabilirsiniz (Kayıt 4 ve 6).

şeref ve devâmı hissini kuvvetli olduğu bu muhitlerde, âilenin toprak mâlikânesinin bütününün şer'î miras hukukunun parçalayıcı ve dağıtıcı tesirlerinden kurtarmağa yaramaktadır.

Bununla beraber hemen ilâve edelim ki, bu nevi' mülâhazalar imparatorluk devrinin bir nevi' devlet müessesesi hâlinde açıkça umumî menfaat ve hayır işleriyle meşgul, gayr-ı şahsî büyük vakıflarına tahsis edilmiş bulunan toprak gelirleri için kat'iyen vârid değildir. Umumiyetle *padîşah ve vüzerâ vakıfları* nâmı altında diğer *âmme vakıflarına* karşı zikr etmek münasib olacak olan bu vakıflar, devletin hayatında mühim ihtiyaçlara tekabül eden mânâlı ve dayanıklı müesseselerdir. Gayeleri kadar mahiyetleri de birbirine benzemiyen bu iki nevi' vakıfları kat'iyen birbirine karıştırmamak lâzımdır.

Dikkate şâyândır ki, Osmanlı İmparatorluğunun *kolonilerinden* sarf-ı nazar, kendisine mahsus nizâmı tesis etmiş gözüktüğü bir kısım Anadolu ve Rumeli gibi *ana memleketlerde* bu nevi' büyük vakıfların âile mülkü hâlindeki vakıflara nisbeti çok fazladır. Bu hususta bir misâl vermiş olmak için, Sultan Süleyman tahrirlerine göre; Hüdâvendigâr, Biga, Karesi, Menteşe, Teke, Alâiye, Kütahya, Karahisar-ı Sahib, Sultanönü ve Hamid livâlarını ihtivâ eden Anadolu vilâyetinde umumî gelire nazaran suret-i umumiyede vakıfları ve bunlar arasındaki *sultan vakıflarını* gösterir rakamları aşağıya dercetmekteyiz:

	Kasaba	Köy	Çiftlik	Mezre'a	Cemaat	Geliri (akçe olarak)
Vilâyetin mevcudu	154	12.527	1486	3.197	1887	79.514.567
Diğer nevi evkaf ve emlak	2	913	1193	1.273	12	} = 13.641.684
Selâtin vakıfları	(7)	(522)	(29)	(40)	(29)	

Görülüyor ki en fazla *âmme vakfı* ve mülkün bulunduğu bir mıntakada bile, umum evkaf ve emlak âit olan gelire nazaran yalnız sultanlara âit olan vakıflar (mu'tarıza içine alınmış rakamlar) bile mühim bir yekûn tutmaktadır. Halbuki bu rakamlara aynı şekilde pek çoğu açıkça hayır müessesesi vaziyetinde olan büyük vüzerâ vakıflarını da ilâve etmek lâzımgelir. Yukarıya derc edilen cedvelde açıkça görülmemekle beraber; bu nevi' bir hesap bize mevcut vakıfların büyük bir ekseriyetinin yukarıda mevzuubahs ettiğimiz şahısların ve ailelerin menfaatlerini alâkadar eden *evlâdlik vakıflar* hâlinde olmadığını gösterir. Sonra unutmamak lâzımgelir ki burada misâl olarak zikr ettiğimiz Anadolu ve Karaman

vilâyetleri, diğer bir kısım şarki Anadolu vilâyetleriyle birlikte âmme vakıflarını fazla ihtiva eden mıntakalardır. Halbuki, Rume-
linde bir çok vilâyetlerdeki köylerde, bu bahsettiğimiz selâtin ve
büyük vüzerâ vakıflarından itinâ ile ayrılması gereken *evlâtlık va-
kıflar* ve hususî menfaat gayeleri temini maksadiyle *âmme*'nin te-
sis ettiği *evkaf-ı âmme* hemen hiç yok gibidir. Anadolu vilâyetindeki
vakıflara âit olarak aşağıya derc edilmiş olan bazı rakamlar da va-
kıflara tahsis edilen paraların daha ziyade nerelere sarfedilmekte
olduğunu gösterir. Filhakika; bu vilâyette suret-i umumiyede vak-
fa âit bulunan senelik 13.641.684 akçe gelir ile (75) imaret; (342)
câmi'; (11) buka'; (1) mevlevihâne; (2) dârülhattât; (623) hânikah
ve zâviye; (1) kalenderhâne; (154) muallimhâne ve (1.053) mescid
işletilmekte; ve bu yüzden (121) müderris; (3.756) imam, hatib ve
müezzin ve kadı zade; (3.299) şeyh, şeyh zade, hâfız, kayyum, mu-
allim, halife, mütevellî, ehl-i 'ilm, talebe ve duagû; (318) sâdât;
(1) mürşid; (2.007) berât ve vakıf sahipleri ve onların evlâtları,
ilh... geçinmektedir.

Karaman vilâyetinde bu nisbetler şu şekli almaktadır: Bu vi-
lâyetin umum senelik geliri olan 15.617.216 akçe içinden 2.070.418 i
vakıflara ve 161.609 u mülklere âittir. Bu vaziyette 2.126 köy üze-
rinden yalnız 23 ü vakıf ve 5 i mülk hâlinindedir. Ve bu vakıf geliri
ile (3) imâret; (75) câmi; (319) mescid; (45) medrese; (272) zâviye;
(4) dar-ül-hadis; (31) dar-ül-huffaz; (4) muallimhâne; (4) kalen-
derhâne; (2) haydarîhâne; (2) hızırlık ve (1) dar-üş-şifa idare edil-
mektedir.

Görülüyor ki, Osmanlı İmparatorluğunda XVI cı asrın başla-
rına doğru suret-i umumiyede vakıfların ve bu vakıflar arasında
evlâtlık vakfı şeklinde muayyen zümrelerin ve âilelerinin geçinme
vâsıtası hâlindeki şahsî menfaat müessesesi vaziyetinde olan vakıf-
ların adedi umumiyetle tahmin edildiğinden pek azdır. Ve vakıf
gelirlerinden büyük bir kısmı, zamanı için pek lüzumlu yerlere sarf
edilmektedir.

Şu hâlde, İslâm memleketlerinde son asırlarda görülen iktisa-
dî geriliğin ve sefaletin bir sebebi olarak, bu memleketlerdeki va-
kıfların çokluğunu ileri sürenlerin tamamen haklı olduklarını söy-
lemek mümkün değildir.

Filhakika; vakıflar gibi memleketin hayatında mühim birer

mevki işgal etmiş olan bir müessesenin muhtelif devirlerdeki şekilleri ile memlekette yayılış ve işleyiş tarzı etraflı tetkiklere ve sarih rakamlara istinaden bilinmeden ve o müesseseyi devrin içtimaî - iktisadî umumî sistemi içine koymadan kat'î hükümler vermek büyük bir ihtiyatsızlık olabilir. Şu halde; her şeyden evvel âmme hizmetlerine tahsis edilen vakıflarla, bir âilenin şeref ve refâhı politikasına âlet olan vakıfları birbirinden itinâ ile ayırmak lâzımdır ve birine âit bildiklerimize istinaden diğerlerini de mes'ul tutmak doğru değildir. Gerçi, bugün zihnimize hâkim olan esaslara istinaden vakıfların her şeklini ve bunlar arasında âmme hizmetlerine tahsis edilen vakıfları da tenkid etmek mümkündür.

Filhakika, devlete âit masrafların karşılığı olan ve ancak devletin elinde olması lâzımgelen bir takım vâridat menbalarının ebedî olarak devletin elinden çıkarılması ile bu nevi' (mâlî bakımdan devlet müdahalesine kapalı) sahaların bir memlekette mütemâdiyen çoğalmasa, devletin mâlî ve dolayısıyla siyasî iktidarını hiçe indirir ve memleketin hayat-ı umumiyesinde devletin nâzım bir rol oynamasına mâni' olur, diyenler belki de haklıdır. Bu sebeple, geniş ve zengin vâridat menbalarına ihtiyacı olan muâsır devletlerde bu nevi teşkilât iyi gözle görülmez. Mâmâfih, fikrimizce bu hususta da hüküm vermekte isticâl etmemelidir. Çünkü, eğer mevzu'î bahs olan mesele, *devlet vâridâtından bir kısmının devlet tarafından umumî hayır ve hizmet müesseselerine tahsisi ise*, muayyen bir dereceyi aşmamaları ve bidayette Osmanlı İmparatorluğunda olduğu gibi sıkı bir teftişe tâbi tutulmuş olmaları şartıyla; bu gibi tesislerin mutlaka muzır olacağını iddiâ etmek doğru değildir. Filhakika, zamanımızda da umumiyetle *devlet bütçelerinden ayrılan tahsisâtla idare edilen bu gibi işleri, merkezi devlet memurlarının eline terketmiyerek, sermayesi devlet tarafından verilen, fakat idari ve mâlî bakımlardan az çok muhtâriyetle idare edilen bir müessese hâline koymak çok faideli görülmektedir.* Bu suretle, *her müessesenin kendi ihtiyaçlarına göre, tabii bir şekilde inkişaf etmek imkânını bulacağı* düşünülmektedir. Büyük ilim ve kültür müesseselerini, kârbânsarayları, 'imâret ve bimarhâne gibi umumî hizmet ve hayır işlerini bugün bile bu şekilde işletmekte menfeat mevcuttur. Bu müesseseleri Osmanlı İmparatorluğunda tam bir randıman ile işlerken gördüğümüz sıralarda ise; *zamanın para, münâkale ve muhâbere tekniğinin ıycâbı, bu hal bir zaruret teşkil etmekte idi.* Şu halde, bu şekildeki büyük devlet vakıflarında büyük mahzûr-

lar bulmak doğru değildir. Bilâkis bugünkü kırtasiyecilik ve merkeziyetçiliğe karşı alınacak tedbirleri bulmak için dikkat ve i'tinâ ile tetkikleri lâzımgelir.

Bu gibi tesislere yapılan itirazlardan birisi de; onların *memur zihniyeti ve halkta hayır müesseseleri sırtından geçinme temayülünü* teşvik ve ta'mim ettikleri yolundadır. Halbuki, bir az evvel söylediğimiz veçhile; mâli, idarî geniş bir muhtâriyeti olan bu müesseseler bilâkis zamanımızdaki *devlet sosyalizminin zarurî olarak sürüklenmekte olduğu bu memur zihniyeti tehlikesine* ve merkeziyetçiliğe karşı bulunmuş şâyânî tetkik usulleri temsil etmektedir. Bir memlekette fukarâya yardım, ilmi ve güzel san'atları teşvik maksatlariyle yapılan tesis ve tahsislerden mazarrat doğması ise, ancak bu müesseselerin gayelerine ihânet etmesi ve iyi bir şekilde idâre edilmemesiyle mümkündür.

KAYIDLAR

729 numaralı İstanbul Evkaf defteri

(İstanbul, Başvekâlet arşivi)

Tarihi: İkinci Selim devri

- [1] *Şart-ı vâkıf* nefsine Ba'dehu büyü-tü 'ulviyen'in ortasında olan beyt-i 'ulvi zevcesi *Yâsemîn hatuna o'la* Mâdâme ki ere varmıya Ve beyt-i süfli atıkası Hurşide olub sâkin ola *Mâdâme ki ere varmıya* Ba'dehu vâkıfın evlâdına ve evlâdı evlâdına fevl olanın hissesi hayatta olana ola Ba'de'-inkıraz vâkıfın utekasına ola Ba'dehu evlâd-ı 'utekasına ola Neslen ba'de neslin ilel-inkıraz Ba'del-inkıraz icâreye verilüb günde bir akçe ile her gün mahalle-i mezkûre imamı abdestle üç ke-re sûre-i İhlâs ve sûre-i Fâtıha okuya (sf, 28)
- [2] *Şart-ı vâkıf* Kendüden sonra zevcesi *Hüsniye* ve kızı *'Ayşeye* hisseleri vakfiyesinde mübeyyendir Ve *Hüsniyeden* sonra cem'i'si *'Ayşeye o'la* Ba'dehu vâkıfın evlâdına ve evlâd-ı evlâdına ola Neslen ba'de neslin Ba del-inkıraz ehl-i ilimden bir recül-i sâlih sâkin olub yılda üç hatim okuya ve Ribh-ı meb'âğdan mütevellî yılda kırk akçe alub bâkisi *rakabeye* sarf oluna (sf, 39)
- [3] *Şart-ı vâkıf* Nefsine ba'dehu zevcesi 'Âbide bint-i Lûtfiye Ba'dehu 'Âbidenin kızı Fatmaya ba'dehu Fatmanın kızlarına Ba'dehu Fatmanın kızlarının kızlarına neslen ba'de neslin Ba'dehu karındaşı Ahmede (sf, 40)
- [4] Fıruz ağa câmi'i mahallesinde Ali çelebi bin Cemalâddin Sinan üd-defteri vakfı evler ahur ve sâyir 'akar *Şart-ı vâkıf* Nefsine ba'dehu evlâdına zükûren ve inâsen ve zevcesine Ba'dehüm evlâd-ı evlâdına zükûren ve inâsen batnen

ba'de batnin ve karnen ba'de karnin ilelinkiraz Müşterek sâkin olalar Eğer inas ere varıcak hisseleri olmaya Eğer ere varanlar erlerinden mevt ile yahut talâk ile müfarakat edecek olurlarsa hisselerine 'avdet ede Hakk-ı tasarruf karn-i takaddümde olana ola Ve mertebede müsavi olana Evvelâ akdem mevcut iken muahharın hissesi olmaya İllâ meğer müstehikkinden birisi fevt olsa hissesi halefine olup mukaddem olanlar ile bile tasarruf ide Ve eshab-ı istiğlak sâkin olub icâreye vermeyeler Ba'd-el-inkiraz istiğlâl olunub 'alâ haseb-il-vefâ yevmi ikişer akçe ile eczâ mesalihine ola (sf, 40)

- [5] Vakf-ı Fatma hârun bint-i Lûtfullâh Şart-ı vâkıf nefsine Ba'dehu zevci Hayreddin bey ile 'atıkası Peymâneye Ahadühümâ fevt olsa ahar müstakil mutasarrıf ola Ba'dehümâ veledleri ve evlâd-ı evlâdlarına ola
- [6] Şart-ı vâkıf Evvel nefsine Ba'dehâ hemşiresi oğlu Mahmud çelebi mütevellî olup zikr olunan 'akarlardan istiğlâl idüb iki akçe cihet-i tevliyet ola Meremmetinden ziyade kalandan mu'takalari kaç kimesne bulunursa her birine nîm akçe verile ve Sayime nâm mu'takasına yevmi bir akçe verile Ziyâde ne kalırsa Mehmed çelebinin evlâtları ve inâsı mâbeynlerinde 'alesseviyye taksim oluna Vâkife ruhiyçün üçer İhlâs okuyalar Vefat edenin hissesi yine mâbeynlerinde müşterek ola Ve mu'takalardan vefat idenin hissesi Ayasofyada ba'd-el-'işâ hâkim ma'rifetiyle bir sâlih kimesne sûre-i Mülk okuya (sf, 54)
- [7] Şart-ı vâkıf-ı mezbûr budur ki Her yılda iki nefer kimesneye hac için dörder bin akçe verile Ve iki nefer kimesneye dahi salât için günde dörder akçe verile Ve bir kimesneye günde birer akçe verilüb yılda otuz gün oruc duta
- [8] Şart-ı vâkıf Nefsine ba'dehu evlâdına ve Hadice hatuna ve evlâdına ve evlâd-ı evlâdına ilelinkiraz Hadice hatun ile bile sâkin olmak şartıyla ba'delinkiraz azadlularına ve azadlularının evlâdına Ve evlâd-ı evlâdına ilelinkiraz Hadice hatun ile bile sâkin Ve vâkıf şart eyledi ki evlâddan ve 'utekadan ve evlâdlarından sâkin olanlar süknâya muhtaç ola asla hissesin icareye virmeye Ba'delinkiraz menzil-i mezkûrda bir recül-i âlim sâkin ola (sf, 64)
- [9] Şart-ı vâkıf Ferahsâd'a ve Zeynebe ve Tütûya ve Servere Birisi fevt olsa hissesi bâkilere ola Cümlesi fevt olduktan sonra evlâdlarına ve evlâdı evlâdlarına Ba'delinkiraz vâkıf-ı mezbûrun Kasımpaşa mescidinde ve Hüseyin ağa câmi'inde vâz' itdüğü kürsilerde tilâvet-i Kur'an mesalihine ola (sf, 72)
- [10] Şart-ı vâkıf oldur ki Mütevellî olan kimesne mahsulât-ı mezâri' ve kurâdan her senede evvelâ yüz kırk aded tamam-ül-'ıyar Eşrefiye ifraz edüb ravza-i Şerife-i Nebeviye ve türbe-i Mutahhara-i Mustafaya sallallâh-i 'aleyhi ve 'âlâ âlihî ve eshâbihî ve gayrına ihyâya hudâmına irsal eyleye Ammâ mahsul-i mezâri' ve kurâ vefâ it-

medüğü takdirce vâkıf-ı mezbûrun sâyir evkaf mahsulünden zam idüb yüz kırk 'aded Eşrefliye'yi itmam idüb hiç bir zamanda nakz eylemeye Ve bilcümle rakabât ve meremmâtından gayrı cümle ma-sârifden meblâğ-ı merkumı takdim eyleye

- [11] *Sart-ı vâkıf* 'Utakasından Hürrem bey ibni 'Abdullah ve evlâdına ve evlâd-ı evlâdına Ve tavâşi kısmından 'Anber bin Abdullah ve Hüseyin bin 'Abdullah ve Yusuf bin 'Abdullah Ve vâkıfdan sonra eğer 'atıklarından kimesne kalursa anlara zikrolunan menzilden süknâ verile ve mu'taka ve mezbûr Hürrem beyin evlâdı ve evlâd-ı evlâdı münkariz olduktan sonra menzil-i mezkûrun cümlesi icâreye verile (sf, 104)
- [12] Her sene Ramazân-ı şerifde on nefer eytâm fukara-i müslimine yüzer akçeye kisve ve kalensüve alınub giydürile ve eytam-ı mezbûrinden her hangisi ki hadd-i bülûğa vâsıl ola bir ahar yetim bulunub ana verile ve dahi şart eylediler ki İstanbulda Küçük Pazarda Mehmed paşa hamamı kurbünde vaz' itdikleri musluğa her gün iki saka su koyalar Ve eyyam-ı sayıfda üç ay her gün onar akçe kar yahud buz alınub nisfın ba'desseher ve nisfın beynessalâtın vaz' ideler Zevayid-i evkafdan üç hac itdüreler (sf, 377)
- [13] Nakdiye: Erba' ve 'ısrin elf dirhem 24,000
Sart-ı vâkıf Onu on bir olmak hesabı üzere *istirbah olunub* hâsil olandan Eyub bin Hamza yevmi iki akçeye mutasarrıf olub vâkıf ruhiyçün her gün sûre-i Yâsîn okuya
- [14] Ve 'İd-i fıtrda muallimhânedede okuyan yedi nefer eytâma sadakaya müstahıklardan birer kaftan ve birer gömlek ve birer takye ve birer papuş alıvireler
- [15] *Sart-ı vâkıf* nefsine Ba'dehu beyt-i 'ulvî zevcesi Kamere ve mutbah 'atıkası Râziyeye ve Ma..... kapusu üstünde olan beyt-i 'ulvî 'atığı Mustafaya ve Hüsniye ve istabl hâdimleri Hamzaya ve Cüneyde Bu ikisinin 'ıtkından sonra evlâd-ı 'utekanın aslâhına evlâd-ı evlâd-ı 'utekanın aslâhına Evlâdları ile bile sâkin olalar Fevt olanın hissesi hayatta olana ola Ba'delinkiraz mahalle-i mezkûre imamına ve müezzinine İmam salât-ı fecirden sonra sûre-i Yâsîn okuya ve müezzin salât-ı 'asırdan sonra sûre-i Tebâreke okuya Sâkin olanlar meremmet ideler Ehl-i mahal-le hasbî nâzır olalar 'Utekadan fâsik olanları ihrac ide
- [16] Nahiye-i Câmî'i İbrahim paşa
Vakıf-ı sâhib-il-cami' İbrahim paşa ibn-i Halil paşa Berây-ı câmi' ve medrese ve mekteb der mahrusa-i Kostantaniye Câmî'i diğer der kasaba-i İznik ve medrese der kasaba-i Kastamonî Ber mucib-i vakfiye (elvâki' fi evâsıt-ı Receb-ülmürceb fi şuhur-ı sene tis'a ve tis'in ve semâne mie) ki be-imzâ-i Mevlânâ Mehmed bin el-hâc Hasan el-kadi bil'asker-il-mansûr
(1) *Sart-ı vâkıf oldur ki* Menâzil-i mu'ayyeneden ma'adâ evkaf-ı mezbûre istiğlâl olunub *bir yıldan ziyade icareye verilme-*

*yüb zaruret olursa üç yıla icareye verilüb Saru Danişmendlü di-
mekle mâ'rif karyeden ma'dâ mahsulât-ı evkaf-ı mezbûre ta'mir-i
evkafa sarf oluna*

Ve ba'dehu mevkuf-ün-'aleyh ıslahına sarf olunub ve ta'mir ve termim ve mevkuf-ün-'aleyh ıslahından bâki kalan *mahsul-i evkaf beş kısım olub* dört kısmı mesalih-i cami'ine ve müderrisin ve beyt-i ta'lime sarf olunub *hums-i bâki evlâd-ı sulbe ba'dihim ebnâ-i ebnâ ve ebnâ-i ebnâ-i ebnâya sarf oluna* Şol şart ile ki ebnâya ve bennat-ı sulbiye 'alesseviye taksim oluna *Ve munkariz olanların hissesi bâki kalana verile Bâki kalan bennâtdan olub bi-kimesne olduğu takdirce de külliyyen hums ana verile* Ba'd-el-inkiraz hums-i mezkûr külliyyen ebnâ-i ebnâya taksim oluna *Tarik-ı mezbûre üzerine* Ve bileümle her mertebede hums-i mezkûr üslûb-i mestûr üzerine taksim oluna.

Ammâ Saru Danişmendlü hasılının cümlesi evkaf-ı mezbûreye mütevellî olan kimesneye sarf oluna

(2) *Ve şart-ı vâkıf budur ki Batn-ı esfele batn-ı a'lâ mevcud iken hisse verilmeye* Ammâ kızı oğluna ve oğlu kızının oğluna hums-i mezbûrdan hisse verile *Ve oğlu kızları ve oğlu oğlunun kızlarının ezvacı olmadığı takdirce hums-i mezbûrdan yevmi baş akçe verile*

Ve eğer mevkuf-ün-'aleyh tâyifesi külliyyen münkariz olursa hums-i mezbûr erba'a ahmâs-i mezkûreye mülhak olup sâyir mesârif-i mu'ayyene (ve) vezâyif-i mukarrereye sarf oluna.

(3) *Ve şart-ı vâkıf oldur ki* Tevliyet aslah-ı ebnâ-i ebnâ-i ebnâya ebeden mâ-tenasülû batnen ba'de batnin *Ve ba'd-el-inkiraz tevliyet ebnâ-i bennatdan ve ebnâ-i bennat-ı ebnâdan karib olsun ba'id olsun aslah olana verile Nisâ tâyifesinden aslâ kimesne mütevellî olmaya* *Ve ba'd-el-inkiraz tevliyet aslah-ı 'utekaya ve ba'd-el-inkiraz tevliyet bir lâyük kimesneye verile.*

(4) *Ve şart-ı vâkıf oldur ki* Nezâret aslah-ı 'utekaya ve ba'dehüm aslah-ı ebnâ-i 'utekaya verile mâ-tenâselû ve ba'd-el-inkiraz.

(5) *Ve şart-ı vâkıf oldur ki* Külliyyen ehî-i vezâyif ve erbab-ı ci-hât 'utekasından ve evlâd-ı 'utekasından ola ebeden mâ-tenaselû

(6) *Ve şart-ı vâkıf oldur ki* Usûl-i evkaf münhedim olsa sâbit veya ... ve râbî'a f'âde mümkün oldukça f'âde oluna *Ve eğer mümkün olmazsa fevayid-i evkaf fukara-i sulâhaya ve gurabâya sarf oluna* *Ve mâdâmeki evkaf-ı mezbûre müsa'itdir kimesnenin hakkı nakz olunmaya* *Ve eğer zevâyid bâki kalur ise mütevellî hıfz edüb meremmetine sarf ide* *Ve yahud ba'zı emlâk alub evkaf-ı mezbûreye ilhak eyleyeler* *Ve eğer mahsulât-ı evkafdan noksan vâki' olur ise cemi'den kısmet-i âdile üzerine naks ola* *Ve zevayid-i evkafdan kalil ve kesir izn-i mütevellî ile ve yahud bilâ izin kimesneye nesne verilmeye verilirse haram ola* *ve illâ meğer ki evkaf-ı mezbûre hidematı mukabelesinde olub hâcet ola* *Ve yahud mütevellî olan kimesne eczâ ziyade ide ve yahud murtezikanın cihetlerin ziyâde ide* *Vakıf müsâ'id olduğu takdirce ze-*

vayid-i evkaf-ı mezbûrede bu asıl ziyadeler tecdid oluna Elvâkî' fi evâsît-i şehri-i Receb-il-mürecceb sene tis'a ve tis'in ve semâne me (sf, 113)

- [17] Vakf-ı zaviye-i kıdvet-is-sâlikin ve 'umdet-il-vâsîlin eşşeyh Mahmud çelebi bin Husam

(1) *Şart-ı vâkıf* Ehl-i vazifeden imam ve müezzin ve kayyum ve hâdim-i bağçe ve câbî dilerlerse ta'ama bile hâzır olalar Ve meblâğ-ı merkûmun ribhı nefsinde ve ba'dehu kırk bin akçenin ribhı mescidin ve zaviyenin ve mürtazikanın mesâlihine ola Ve on bin yirmi iki bin olunca istîrbâh olunup tamam yirmi iki bin oldukda iki bin akçe vezâif-i mürtazıkaya yedek ola Bâkisinin içinden yevmi beş akçe ile ehl-i Kur'andan beş nefer kimesne bayram ve cum'a günlerinden gayrı eyyâmda salât-ı sabah veya zuhur ve yahud salât-ı 'asırdan sonra ve mescid-i mezbûrda cem' olup günde birer cüz' okuyalar Ve cüz'lerin birini imam ve birini müezzin okuya Eğer kadir olursa ve illâ kadir olan kimesneler okuya Bi-tarikat-in-niyâbe nısıf dirhem okuyan alub ve nısıf dirhem anlara verile Ve hocrede sâkin olanlar dahi bu üslûb üzere okuyalar eğer ba'zısı ümmî olursa Ve zâviyede Kur'ana kadir kimesne bulundukca ecnebiden kimesne cüz' okumaya Ve eğer bulunmazsa ecnebiye vireler Kur'ana kadir kimesne gelmeyince Ve bir kimesne iki cüz' okumaya

(2) *Ve evkafın öşrü cihet-i tevliyet ola*

(3) Ve tevliyet ve 'azl ve nasb ve ta'yin-i nâzir ve câbî ve vakfın icrâsı ve 'adem-i icrası ve tebdil ve tağyir şeyh-i mezbûrün elinde ola Ba'dehu tevliyet ve 'azl ve nasb ... fakat meclisi mezbûr imamına yevmi bir akçe cihet-i tevliyet olub bâkisi cihet-i cibâyet ola

(3) *Eğer meblâğ-ı merkum münasib ve enfa' 'akara tebdil olunursa öşr-ü mahsulü cihet-i tevliyet ola* Ve imam ve kurâ ve câbî zaviyede sâkin olan kimesnelerden ola Eğer cibâyete kadir kimesne bulunmazsa imam ve müezzin itimad eylediği ecnebiden bir kimesne ola

(5) Ve Sultan Mehmed Hân camii kurbünde hazret-i Emir Bûhârî 'aleyh-i rahmet-ül-bâri zâviyesinin şeyhi nâzir ola

(6) Ve mütevellî olan kimesne her ayda mehsul-i mezbûr nâzir olan şeyhe teslim idüb anun elinden masârif sarf ola

(7) Ve her re's-i sene nâzir olan zâviye-i 'atîka şeyhi ve müezzin ve sâgir cemâ'ati ve vâkıf-ı mezbûr mescidinin imamı ve müezzin ve sâir cemâ'ati bir yere gelüb ahvâl-i vakfı teftiş edüb mütevellinin ve câbinin müfredat-ı defterlerinde hesaplarını görelere Şart-ı vâkıfa muhalif nesne bulunursa tazmin etdirüb ve 'azl idüb yerine bir ahar kimesne nasb ideler (sf, 250)

- [18] Vakf-ı Fatma hâtun bint-i Mevlânâ Şeyh Ahmed-il-bûhari 'aleyh-i rahmet-ül-bâri Vâkıf-ı mezbûrün dokuz yüz yirmi dört Şevvâlinin evâllinde vâkî olmuş Mevlâna Hamza bin Yusuf imzasile bir vakfiyesi vardır ki mazmunı zikr olunur :

Asıl, Nakdiye : 35,000. Hâsıl fi - sene 3,500

(1) *Şart-ı vâkıfa Nefsine* ba'dehu mahsul-i vakıfıdan yevmi on akçe evlâdına ola Eğer ikiden ziyâde olursa *lizzeke-i mislü hazz-ıl-ünseyeyn* taksim oluna.

Eğer üçten ekal olursa evlâda yevmi beş akçe verilüb ve beş akçe ile günde beş cüz' okuna Ve evlâdiyçün yevmi beş akçe ola *lizzeke-i mislü hazz-ıl-ünseyeyn* batnen ba'de batnin Ve eğer evlâddan olan ancak bir olursa ceddinün vakfından aldığı beş akçe kifayet eder Bu vakıfıdan nesne verilmeye

(2) Ve cüz'ler vâkıfanın kabrinde okuna Eğer İstanbulda ve yahud hazret-i Ebî Eyyübda defn olunursa Ve illâ Seyyid Ahmed-ıl-Buhârî 'aleyh-i rahmet-ül-bâri bina eyledüğü zaviye-i 'atikde okuna Ve cüz'ler beş ve yahud on olduğu takdir üzere zaviye-i 'atika imamına ve müezzine ve mütevelliyeye ve câbiye vireler *Eğer mütevellî ile câbi sâlihinden olub mescid kurbünde olan höcerâtda sâkin olub cemâ'at ile beş vakte hâzır olursa* Ve sofular-dan dahi lâyük olan kimesneye verile Ve eğer on nefer kimesne bulunmaz ise hariceden kimesne dahi okumak caizdir Ve cüz' okuyan kimesnelere yevmi birer akçe verile Ve bir kimesne iki cüz tilâvet eylemeye Ve cum'a ve bayram günlerinde okunmaya Ve eğer kabrinde tilâvet mümkün olmaz ise babası mescidinde okuna Ve ol cüz' okuyan kimesnelerden bir kimesneye yevmi bir akçe verilüb sabah vaktinde sûre-i Yasin okuya Ve eğer meblâğ-ı merkuma noksan gelürse onu on bir üzere *istirbah* oluna tamam olunca

(3) *Ve cihet-i tevliyet öşr-i mahsül-i nükud ola* Ve cihet-i cibâyet yevmi bir akçe ola ve ziyadesi rakabe için hıfz oluna

(4) Ve meblâğ-ı merkum enfa' ve münasib 'akara tebdil oluna

(5) Ve tevliyet ve tebdil ve tağyir *nefsine ba'dehu zaviye-i mezbûrede şeyh olana ola* Ve imam ve müezzin ve evlâd-ı vâkıf hasbî nâzır olalar

[19] Vâkıf-ül-merhum vel-mağfûr-i-leh Davut paşa Berây-i câmi'-i şerif ve 'imâret ve medrese ve mektebhâne der - mahrûsa-i İstanbul der - nezd-i Dikilü Taş der - kurb-i Bazar-ı Zennân Ve câmi'-i şerif-i diğer der karye-i Yoncalu Ve cami-i şerif-i ahar der - karye-i ... (Köyler, mezre'alar, dükkânlar)

Şart-ı vâkıf oldur ki

(1) *Tevliyet* aslah-ı ebnâya ve ebnâ-i ebnâya ebeden mâ-tenaselelü ve ba'd-el-inkıraz aslah-i 'utekaya ve ba'd-el-inkıraz ... ebnâ-i 'utekaya ebeden mâ-tenaselü *Ve ba'd-el-inkıraz tevliyete ehil olur bir kimesne mütevellî olub mahsûlâtdan evvelâ rakabeye ve termim-i evkafa sarf idüb bâki kalan mahsûlâtı şart-ı vâkıf muktezasınca masarif-i mu'ayyene ve vezaif-i müfrezesine sarf idüb bu cümleden sonra fazla kalan zevâid hıfz idüb bezzâzistanda emanet koyub vakt-i hâcetde meremmâta harc ideler* Eğer işbu mahfûz olan zevâid otuz binden ziyade olursa otuz binden ziyadesi emlâk alınub evkaf-ı mezbûreye ilhak eyleye

(2) *Ve şart-ı vâkıf oldur ki* Mütevellî olan kimesne evkaf-ı mez-

büreyi üç yıldan ziyade icareye ve muzare'aya yarımçılığa verme-ye Ve zevâid-i evkafdan kimesneye virilmeye Eğer mütevellî olan kimesne mezkûr olan şerâitin icrasında ihmâl iderse mahsul-i evkafdan alub kabz itdüğü mal haram ola

(3) Ve tevliyet *ebnâ elinde* olub mütevellî kendü binefsihi umûr-ı tevliyete mübaşeret iderse *cihet-i tevliyet yevmi otuz akçe ola* Ve ebnâdan olan mütevellî bızatihi mübaşeret itmezse aslah 'utekadan ve yahud aslah-ı ebnâ-i 'utekadan ebeden mâ-tenâselû bir kimesne nâib-i menâb olub bu tâifeden aslah olan kimesne nâib-i menâb olub hidemat-ı tevliyet mukabelesinde mütevellî-i asliye on üç akçe bâki kala

(4) *Ve şart-ı vâkıf oldur ki* Her mütevellî ve yahud nâib-i menâb mahsûlât-ı evkafdan otuz bin akçe alub bezzâzistanda emanet koyub sene-i mezbûre tamam olunca rakabeye sarf eyleye (Rakabe) ye sarf olundukdan sonra mezbûr otuz binden yirmi bin akçe bâki kalursa emkâk alub usûl-i evkafa ilhak eyleye Ve her senede mahfuz olan otuz bin akçe ol senede vâki' olan rakabeye ve meremmâta vefâ itmedüğü takdirce cümle vakfın mahsûlünden kifâyet mikdarı rakabeye ve meremmâta sarf oluna

(5) Külliyen evkafın cemî' mahsulâtı ve her senede emlâk almak için mahfuz olan zevâid ifrâz itmeğe vefâ idüb ve cemî' mesârif-i mu'ayyane ve vezâif-i mukarrereye kifâyet idüb ve rakabe-i evkafa müsa'ade idüb ve fazla zevâid kaldığı takdirce *işbu mâ-fussile olan zevâid ebnâya ve ba'd-el-inkıraz ebnâ-i ebnâya virile Ammâ bu ebnânın ba'zı münkariz olduğu takdirce fevt olan ebnânın hissesi ebnâsına virile Ve fevt olan ebnânın ebnâsı münkariz olduğu takdirce hisse-i mezbûre vâkıfın ebnâsından mevcud olana virile Ve ebnâ-i vâkıf münkariz olursa ebnâ-i ebnâya 'ales-seviye taksim oluna babaları hissesi itibar olunmaya*

(6) *Ve şart-ı vâkıf oldur ki* Mahrûsa-i İstanbulda ve mahrûsa-i Edirne ve Dimetokada vâki' olan saraylarında ve mahrûsa-i İstanbulda vâki' *çiftliğinde* evlâd sâkin olalar Evlâd sâkin olmayub ahar kimesneler sâkin olduğu takdirce mütevellî *icâre* taleb eyleye Ve mezbûr sarayları mütevellî olan kimesne nâmakbul kimesnelere icâreye virüb evkaf-ı mezbûreye noksan ve zarar geldiği takdirce bi-haseb-iş-şer'-iş-şerif tazmin oluna.

(7) *Ve ebnâ-i ebnâ-i ebnâ ebeden mâtenaselû münkariz olduğu takdirce ma'rifet-i kadı ile mütevellî olan kimesne me'külât (ve) vazifede ba'zı nesne ziyâde eyleye Ve misafirinin atlarına arpa vire* Ve eğer mahsûlât-ı evkafa noksan 'arız ola *kismet-i 'âdile* üzere mesârif dahi nakz ola Hâfızlar eczâ-i mezbûreden bir cüz' tilâvet eyleyeler

(8) *Va şart-ı vâkıf oldur ki* Ebnâdan ve ebnâ-i ebnâdan ve utekadan ve ebnâ-i 'utekadan aslah kimesne olduğu takdirce evkaf-ı mezbûrenin hizmetlerine *ecnebiden kimesne dâhil* olmaya Ve ba'zı kimesne 'utekadan ve ebnâ-i 'utekadan olup evkaf-ı mezbûreye hizmet iderken a'ma olub ve yahud mariz ve yahud pir ol-

duğı takdirce 'imaret-i mezbûreden me'aşlarına kifayet mikdarı ta'am verile

(9) *Ve şart-ı vâkıf oldur ki İşbu vakfiyede mestûr olmayan evkaf ki vâkıf-ı mezbûre mensûbdur köpri gibi ve bınar gibi ve han gibi rakabeye muhtac oldukları zemanda işbu vakfiyede mestûr olan evkafın mahsûlâtından sarf oluna* (sf, 416)

- [20] Müşâr-ün-ileyh Ayas paşa hazretleri Üsküdar nâm köyünü ki Gürci dimekle meşhurdur Gündoğmuş nâm çiftliği ile ve Danişmendlü nâm karyesile ve Tumanluca nâm köyünü Sarraç Mahmud nâm mezre'asile ve Üsküdar nâm mezre'asını ve Bahşayış oğlu Ali nâm köyünü ki Duğancı köyü dinmekle meşhurdur ve Çaylu köyünü Göndüklü nâm mezre'asile ve Umurbey nâm çiftliği ile ve Bîkâriç ve Aya Yâni mezre'aların cümle-i hududu ile ve hukukî ve tevâbî' ve levahikiyle evvelâ zükûren ve inâsen evlâdına ba'dehu ebnâ-i ebnâ-i zükûruna ba'dehüm ebnâ-i ebnâ-i zükûruna neslen ba'de neslin ve batnen ba'de batnîn *her karında ve her batında mertebe-i vâhidede olanlar gallât-ı vakfı aralarında 'ales-seviye taksim ve tasarruf itmek üzere*

Ba'de inkirazihîn kendünün Ahmed bey ve Ferhat bey nâm karındaşlarına ba'dehüm bunların evlâdına ve sâbika vefat iden Mustafa bey nâm karındaşının evlâdına ba'dehüm bunların her birinin ebnâ-i zükûrlarına ba'dehüm ebnâ-i ebnâ-i ebnâ-i zükûrlarına neslen ba'de neslin ve cilen ba'de cilin gallât-ı vakfı *her mertebede vâki' olanlar aralarında 'ales-seviye taksim ve tevzi' etmek üzere*

Ba'de inkirazihim Hâtimünnebiyyin Hazret-i Muhammed Mustafâ 'aleyh-is-selâti vesselâmın türbe-i mutahharasına ve türbenin hudâmına vakfeyleyüb

Ve bu vakfın tevliyetini Ve ihtiyâr itduğı üzere tasarrufunu ki dilerse tedbül ve tafyir ve teksir ide Ve dilerse mahsûlâtını kendü nefsine sarfeyleye Ve dilerse âhare vire Mâdameki kayd-ı hayatdadır kendüye

Ba'dehu mücerred tevliyetini *aslah-ı evlâdına* ba'dehüm aslah-ı ebnâ-i ebnâ-i zükûruna ba'dehüm ebnâ-i ebnâ-i ebnânın aslahının zükûruna ba'de inkirazihim müşâr-un-ileyhima karındaşlarına ba'dehüma bunların ve mezkûr müteveffâ olan Mustafâ Bey nâm karındaşının aslah-ı evlâdına Ba'dehüm bunların aslah-ı ebnâ-i ebnâ-i zükûrlarına ba'dehüm aslah-ı ebnâ-i ebnâ-i zükûrlarına ba'de inkirazihim hâkim-ül-vakt olan vecih gördüğü hizmet-i tevliyete kadir ola ve müstekim ola deyü şart idüb

Ve evlâddan mütevellî olana kendü hissesinden zâid oşr-i mahsûlün nisfî cihet-i tevliyet tâyin eyleyüb Rum İlne kim kadı 'asker olursa nâzır ola diyü *Tevliyet evlâddan gidüb ecnebiye varıcak cihet-i tevliyet tâyin etmek hususı ve cihet-i nezaretin tâyini Pa-dışah-ı âlempenâh hullidet hilâfetühunun re'y-i sâyiblerine tevfiz eyleyüb*

Bu üslûb üzere vakfiyetini defter-i hâkaniye sebt olmak emrolunmağın vezir-i a'zam ve ser'asker-i mükerrem hazret-i İbrahim paşa edâmallahü te'alâ ikbalehu ve iftihar-ül-vüzera hazret-i Mustafa paşa dâmet me'alihi ma'rifetleri ile defter-i hâkaniye sebt olundu (Tahriren fi es-sâdis-i 'aşer min şehri-i Remazan-ül-mu'azzam, sene 935)

- [21] Zikr olunan beş pâre kâfir köyleri defter-i 'atikde merhum Ayas paşanın evkafının *sınuru içinde vâkı' olan karyelerin 'öşr-i hubûbatları kendülerine ve haracı ve ispençesi miriye kayıd olunur.*

Ve vâkıfın elinde olan merhum ve mağfur-ün-leyh *Sultan Süleyman hân-ı gâzi aleyh-ir-rahmet-ü vel-gufran hazretlerinden ve padişahımız Sultan Selim hân e'azzallâhu ensârehü hazretlerinden mülknâme-i hümayûnlarında zikr olunan karyeler ve merze'alar ve çiftliklerin hududu ve sunurları ve tevâbî' ve levâhıkları ve yavasî ve kaçkunu ve beyt-ül-mâli ve mâl-i galbi ve mal-i mefkudü ve cürmü ve cinayeti ve bâd-i hevası ve tayyârâtı ve resm-i ganemî ve ğallâtı ve bâkî müteveccihâtı *bîlcümle kâffe-i hukuku şer'îye ve âmme-i rûsumu 'örfiyelerile minkül-lil-vücuh serbest mefruz-ül-kalem ve maktu-'ül-kidem mumâleyhin mülk-i sahihi ve hakk-ı sarîhi olub neslen ba'de neslin ve fer'an ba'de aslin enva-i vücuhu mülkiyet üzere ola dilerse sata ve dilerse bağışlaya murâd edinürse vakf eyleye diyü mukayyed olub**

Ve ahkâm-ı şerifede merhum-ı mezburun kendünün emlâki ve sınıur içinde vâkı' olan beyt-ül-mal ve mal-i galb yava ve kaçkun *gerek kendü ra'iyeti tutsun gerek ahar kimesne tutsun mumâleyhindir* Ve kendi emlâki içinde vâkı' olan beyt-ül-mâl dahi gerek kendü ra'iyeti gerek ahar yerden gelmiş kimesne olsun mumâleyhindir Ve sair mâl-i galb ve mâl-i mefkud ve cürm-ü cinayetleri ve bâd-i heva ve tayyârât ve resm-i ganem ve sair müteveccihat ve bîlcümle kâffe-i hukuk-i şer'îye ve âmme-i rûsumu 'örfiye ki zikrolunan emlâkde vâkı ola müşar-ün-ileyhindir.

Anın gibilere 'âmiller ve hâricden olan gayri kimesneleri kat'â dahl ve nizâ' itdirmeyüb *kendü adamlarına zabt itdüresiz diyü mestür ve mukayyed olmağın Der-i devlete 'arz olundukda haracdan gayri 'öşr-i hubûbatları ve salâriyeleri ve eğer ispençeleri ve resm-i ganem ve yava ve kaçkun ve beyt-ül-mâl ve mal-i galb ve mal-i mefkuddur ve sair müteveccihâtı bîlcümle kâffe-i hukuk-ı şer'îye ve âmme-i rûsum-ı 'örfiyeleriyle ellerinde olan mülknâme-i hümayunları ve ahkâm-ı şerifeleri muktezasınca merhum Ayas paşa evlâdı canibinden zabtirmek jerman buyrulmağın veçh-i meşruh üzere defter-i cedide kayd olundu (739 numaralı Vize evkaf defteri)*

- [22] Karye-i İnanaşah tâbi-i Simav

Vakf-ı merhum Bülbül hâtun Bundan evvel merhum Taya Karaca bey hâtunı Bülbül hâtun kayd-ı hayatda iken vilâyet-i Germeyanda kasaba-i Simav ve tevâbî'inde taht-i tasarrufunda olan İnanaşah nâm *mülk köyünü* ve kasaba-i mezbûre tevâbî'inde karye-i Kebecikler sinurunda Saruca Ali değirmeni dimekle ma'rûf

bir mülk değirmenin ve mahrûsa-i *Bursada merhum Karaca bey binâ itdûğu Gelüncük çarşısı kurbinde* otuz iki mülk hücrelerini ve mezkûr hücrelere muttasıl on bir dükkânların hasbe-ten-lillâh için vakfidüb kasaba-i Mihalicde sâbika nâib-üs-şer' Mevlânâ Mehmed bin elhâc Hızır unvanile sene seb'a ve seb'in ve semâne mi'e tahvilinde *muvacehe birle kazıyye* sebt idüb Ve girü türbesine yedi eczây-i kelâm-ı mecid her gün tilâvet olunub sevabı kendü ruhuna ve karındaşı Ahmed bey ruhuna ve sâir müslimin ve müs-limât ruhuna hibe olunmak üzere *vaz' ve sebt idüb* her cüz' için bir akçe ta'yin olunub ve karye-i mezbûreye İnânşan meşcedünün imama dahi yevmi bir akçe tevcih idüb bu zikrolunan eczânın ve imamınun tevcih olunan akçeleri evkaf-ı mezbûrenin *azelâtından* ve mahsûlâtından tâ'yyin olub evkaf-ı mezbûrenin *tevliyeti ve nezâreti dahi* mâdâmeki kendü hayatda ola kendü nefesine ta'yin kendü vefatından sonra karındaşı mezkûr Ahmed beye ve ebnasına ve ebnâ-i ebnâsına ta'yin idüb anlar munkariz olduklarından sonra merhum Karaca beyin imaretine her kim mütevellî olursa tevliyet-i mezbûre ana teveccüh ve ta'yin kılınub Vaktâ ki tevliyet âhara intikal ide on cüz' tamam olub yevmi bir akçe üzere türbe-i mezbûrede şart-ı evvel üzere tilâvet oluna

Ve cihet-i tevliyet için dahi şöyle şart olunmuş ki Mâdâmeki tevliyet ve nezâret mezkûr Ahmed beyde olanda sebt mukarrer ola Vakfiyet-i mezbûrede mestûr olan eczâ ve imamın ta'yin olunan cihet-i muayyenden zâid hasil-ı evkafdan her ne olursa cihet-i tevliyet anlar mutasarrıf olalar Ammâ zikrolan evkafa rakabeye ve meremmete muhtac ola mütevellî hissesinden tâ'mir olunub vaz' olunan eczânın ve imamınun cihetlerinden nesne girü zabt olunmaya diyü sebt olunub

Ve Ahmed bey neslinden sonra her kim mütevellî olursa cihet-i tevliyet 'öşr-i mahsul-i evkaf ola anlardan fazla her ne vâkı' olursa evkaf-ı mezbûrun meremmeti ve rakabesiyçün cem' ve hıfz oluna diyü meşrut olub mestûr olduğu sebebeden *vakfiye-i mezbûrenün icmalî defter-i cedid-i hâkaniye sebt* olundu

Hâliyâ tevliyet-i mezbûre şart-ı vâkıf üzere mezbûr Ahmed beyün oğlu Mahmud çelebi elinde olub padişahımız 'azze nasruhû hazretlerinin nişân-ı hümayuniyle mutasarrıfdır didiler *Kendü sahib-i timar olub sefer-i hümayun hizmetinde olmağın berâtı görülmedi* diyü kayd olunmuş der (defter-i köhne) Hâliyâ tevliyet-i mezbûreye padişahımız müdde zillühû hazretlerinin berât-ı şerifiyle mezkûr Mahmud çelebinin oğlu Derviş çelebi mutasarrıf olmağın defter-i cedide kayd olundu (740 numaralı Kütahya evkaf defteri)

[23] Sebeb-i tahrir-i şer'i ve bâis-i tastir-i hitâb-ı mer'i oldur ki:

Sâbika merhûm *Sasa bey bin Paşa Ali bey* el-mağfûr Akhisardaki hamamının *sülüsânın evlâdının zükûruna vakf idüb* karnen ba'de karnın ve batnen ba'de batnün *zükûr mutasarrıf* oldukdan sonra inâsına vakf edüb Kezâlik karnen ba'de karnın ve batnen ba'de batnün Ve sülüs-i aharın yevmi dört akçesini Akhisardaki 'imâ-

retinin etlûğüne vakf idüb ve yevmî üç akçesin kendünün ruhiyçün eczâ okuyanlara vakfeyleyüb Ammâ şol şartla ki: iki cüz' bir akçeye okuyalar Ve yevmî bir akçesin hamamının meremmetine vakf idüb *mütevelli kendü nefsin kılub ve kendüden sonra evlâsının zükûruna kılub* karnen ba'de karnin ve batnen ba'de batnin ve bu nesek üzere (sene tis'a ve selâsin ve semâne mie) tarihile müverrah vakfiye-i şer'îye var

Merhum Sasa bey vefat etdikden sonra oğlu *Celeb Virmiş bey mütevelli* olub veçh-i meşruh üzere vâkîfın vakfiyetin kabul idüb mukarrer kılub mutasarrıf olub Ba'dehu *Celeb Virmiş bey müteveffa* olduktan sonra oğlu *Sasa Çelebi* dahi mütevelli olup vakf-ı mezbûru kemâ yenbağl mukarrer olub vakfiyet üzere bir nice müddet mutasarrıf olub

Ba'dehü tevâbî-i Mağnisada karye-i Sığır Beli demekle ma'ruf *mülk köylerini ki âbâ-i ecdâdından mezbûr Sasa çelebiye cihet-i irsle intikal idüb durur* bundan akdem karye-i mezkûrenin gallesinden Akhisar müddi ile yılda altı müd buğday Akhisarda dedesi merhum Sasa bey 'imâretine vakf idüb Ve karye-i mezkûre gallesinden yılda bin seksen akçeyi merhum babası *Celeb Virmiş bey ruhiyçün üç cüz' Kur'an okumak için vakf idüb* Ve karye-i mezkûre gallesinden yılda üç yüz altmış akçesin validesi *Şah hâton ruhiyçün cüz' okumağa vakf idüb* Ve yevmî üç akçesin karye-i mezkûre gallesinden kendü ruhiyçün cüz' okumağa vakf idüb Bundan mâ'adasın karye-i mezkûrenin *cümle mahsûlâtın evlâdının zükûruna vakf idüb karnen ba'de karnin ve batnen ba'de batnin zükûr münkariz olduktan sonra inâsına vakf idüb* kezalik karnen ba'de karnin ve batnen ba'de batnin *ve bad-el-inkırazihim* akrabalarına vakf idüb Ammâ tevâlev ve te'âkabu o karye-i mezbûre sınırunda Karadolab demekle meşhur değirmen dahi evlâdının zükûruna vakf idüb evlâd münkariz olduktan sonra inâsına vakf idüb Kezâlik karnen ba'de karnin ve batnen ba'de batnin ve ba'de inkırazihim akrabalarına vakf idüb

Mezbûr hamamı ve karye-i Sığır beli ve Karadolab değirmenin Akhisarda merhum Sasa bey zâviyesinde fukarâya vakf idüb durur idi

Veçh-i meşruh üzere cârî ve sâdir idüğü evvel Akhisarda kadı olanlardan Mevlânâ Taceddin bin İsmâ'il ve Mevlânâ Şemseddin *hüccet-i şer'iyeleriyle* sabit ve zâhir olduktan sonra

Şimdiki halde oğlu Seydi Ahmed Çelebiyi zikrolan evkafa mütevelli nasb idüb ve bir oğlu Yusufu nâzir ta'yin eyledikten sonra Bu zikr olunan hamam vakfiyetin ve kendü vakf eyledüğü karye-i Sığır beli ve Karadolab değirmenin *vakfiyetin inkâr idüb rücu' eylemek* kasd etdikden sonra mütevelli-i mezbûr Seydi Ahmed Çelebi meclis-i şer'e gelüb müşâr-ün-ileyh babası Sasa çelebi bilesine ihzar idüb takrir-i da'va kılub itdi ki... (464 numaralı Saruhan evkaf defteri yp. 14).